

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

«Формування звукової культури мовлення засобами дидактичних ігор у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення»

Виконала здобувачка

2 курсу групи SoL1-M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Олександра ГАВДУН

Науковий керівник:

Юлія ГАЛЕЦЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Висвітлення поняття «звукова культура мовлення» в наукових джерелах.....	6
1.2. Особливості формування звукової культури мовлення дошкільників з порушеннями мовлення.....	13
1.3. Вплив дидактичних ігор на формування звукової культури мовлення.....	18
Висновки до першого розділу	36
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНИЦЬКО–ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЗВУКОВОЇ КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	38
2.1. Дослідження стану сформованості звуковимови у старших дошкільників з порушеннями мовлення.....	38
2.2. Експериментальна програма формування звукової культури мовлення	45
2.3. Аналіз результатів впровадження експериментальної програми.....	55
Висновки до другого розділу	57
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Дошкільний вік розуміється як період інтенсивного розвитку мови та активного навчання дошкільників спілкуватися та виражати свої почуття та думки через слово. Але у низці випадків, діти могли б зіткнутися з різними перешкодами у формуванні звукової сторони мовлення. У дітей із порушенням мовлення вчені відзначають недостатню сформованість мовленнєвих функціональних систем, бідність активного словника, яке поєднується з боязню дошкільника вжити слово, коли у йому є важких звук. Недоліки звукової сторони мовлення відносять до одного з найменш важких порушень мовлення.

Дошкільний вік є критичним періодом щодо формування мовленнєвого апарату і мовленнєвих навичок у дітей. Недоліки в звуковому аспекті мовлення може вплинути на самооцінку дітей, спричиняючи комунікативну незрозумілість та соціальну ізолятивність, де у сучасному світі вірне та чітке мовлення стає вирішальною навичкою для успішного пристосування в суспільстві та досягнення особистої та професійної мети.

На теперішній час, завдяки новим дослідженням в галузі логопедії, розробка ефективних методик та інноваційних підходів щодо корекції порушень мовлення, ми можемо успішно вплинути на розвиток мовлення дошкільників. Подолання мовленнєвих труднощів на цьому етапі є стратегічним і важливим для побудови майбутніх успішного та гармонійного розвитку особи кожної дитини. Обрана проблема є значущою, тому, що варто визнати, що розвитку вітчизняних досліджень щодо питань корекції звуковимови в дітей старшого дошкільного віку шкодить відсутність надійного методичного інструменту, заснованого на сучасних наукових і емпіричних дослідженнях. Тому це говорить про теоретичну та практичну важливість вивчення структури, складової, механізмів, форм та умов ефективної організації логопедичного виправлення звуковимови у дітей старшого дошкільного віку у сучасний час розвитку логопедії. Щодо розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку, то його досліджували такі учені

сучасності, як Л.О. Калмикова, А.М. Богуш, Л.В. Л.О. Калмикова, С.В. Подліна, Л.І. Трофименко, Є.Ф. Соботович тощо.

Дослідження корекційної роботи з виховання звукової культури мовлення описали такі українські науковці: Ю.В. Рібцун, К.Г. Дяченко, М.К. Шеремет, О.П. Мілевська, В.М. Болба, Н.С. Гаврилова, С.М. Дарда, М.В. Лепетченко, І.М. Котлінська, О.М. Емолінь, С.В. Подліна, А.М. Гончаренко, Л.О. Калмикова, Н.В. Гавриш та ін.

Отже, значущість проблеми, недостатня її розробленість у сучасній науці зумовили вибір теми нашого дослідження: *«Формування звукової культури мовлення засобами дидактичних ігор у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення»*.

Об’єкт дослідження – звукова культура мовлення дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – методи та прийоми формування звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами дидактичних ігор.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити формування звукової культури мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення засобами дидактичних ігор.

Завдання дослідження:

- проаналізувати наково-теоретичні засади проблеми формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення;
- описати особливості використання дидактичних ігор в процесі формування звукової культури мовлення;
- охарактеризувати критерії та показники рівнів сформованості звукової культури мовлення дошкільників з порушеннями мовлення;
- розробити комплекс дидактичних ігор та вправ, спрямованих на формування звукової культури мовлення дошкільників з порушеннями мовлення.

Методи дослідження.

Теоретичні: теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури, здійснений з ціллю визначення стану розробленості досліджуваної проблеми;

вивчення та аналіз педагогічної і медичної документації; узагальнення, абстрагування та систематизація, аналіз логопедичної, психологічної і педагогічної літератури щодо розкриття сутності та особливостей процесу формування звукової культури мовлення дітей старшого дошкільного віку;

Емпіричні: аналіз наявної дослідницької бази, тестування, бесіди і педагогічне спостереження дітьми старшого дошкільного віку, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний) з метою перевірки ефективності розробленої програми формування звукової культури мовлення;

Статистичні: з метою обробки експериментальних даних.

Теоретична значущість: уточнено сутність поняття «звукова культура мовлення»; проаналізували особливості розвитку звукова культура мовлення у дошкільників з порушеннями мовлення; обґрунтували методи та прийоми формування звукової культури мовлення за допомогою дидактичних ігор; визначено критерії і показники, дано якісну характеристику рівнів сформованості звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Практичне значення: апробовано методи та прийоми формування звукової культури мовлення у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення; провели діагностику і аналіз рівня сформованості у дітей старшого дошкільного віку звукової культури мовлення, яке дало можливість виявити проблему в організації процесу його формування; запропонували ігри та вправи з дітьми, що можуть бути використані здобувачами освіти, логопедами та вихователями при організації корекційно-освітнього процесу в ЗДО.

Апробація результатів дослідження. Основні результати кваліфікаційної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

База дослідження. Експериментальне дослідження проходило на базі Нижньостанівецький ЗДО (ясла - садок), с. Нижні Станівці, Вижницький район, Чернівецька область.

Структура дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Звукова культура мовлення – це фонетична, правильна та чиста вимова звуків та слів рідної мови; правильно вимова слів та фраз, що відповідає нормі літературної вимови із правильними наголосами, інтонацією, паузами та відповідним темпом; чіткою дикцією; розвинутим фонематичним слухом, правильним мовленнєвим диханням, вміння контролювати силу голосу. Формування звукової культури передбачає: формування правильної звуковимова, розвиток мовленнєвого слуху, мовленнєвого дихання, артикуляційного апарату; формування орфоепічно правильного мовлення, зокрема вміння говорити згідно з нормою літературної вимови; формуванням виразності мовлення; виробленням дикції; розвитком культури мовленнєвого спілкування як частина етикету.

Охарактеризовано певну послідовність в розвитку звукової культури мовлення: підготовчого періоду, або періоду рефлекторних криків та гуління, який розпочинається з дня народження та закінчується протягом другого року; періоду спрощеного вимовляння слів, що може тривати біля чотирьох місяців; періоду більшого зближення до вимови дорослих, що триває біля шести місяців; періоду, коли дитина, вже достатньо опанувала звуки мовлення, переходить до звичайного мовлення. У старшому дошкільному віці у дитини удосконалюються елементи звукового боку слова, які необхідні для оформлення вислову – темпу, дикції, сили голосу та інтонаційної виразності. Діти з порушеннями мовлення навчаються вимові усіх звуків рідної мови, у тому числі і тяжких в артикуляційних планах звуків, але для них характерною є нестійкість вимови. Починає розвиватися здатність до самоконтролю, усвідомленням недосконалості своєї мови та відповідно необхідності придбанням знань та потреба у навчанні.

У формуванні звукової культури мовлення старших дошкільників учені відзначають деякі різносторонні думки: з однієї сторони, спостерігаються особливо чутливі сприймання явищ мовлення, усвідомленням мовленнєвих

умінь, а з іншої сторони – недосконалість вимовляння багатьох звуків; з одної сторони – особливою чутливістю та сприйнятливістю до звуків мовлення, в достатній степені розвиненого фонематичного слуху, а з іншої – недостатнього розвитку артикуляційного апарату та повна байдужість до артикуляцій.

Проаналізувавши діючі програми дозволили виділити цілі формування правильної вимови у старшому дошкільному віці, а саме, виховання мовленнєвого слуху та його основних компонентів: слухової уважності (вміння визначити на слух певне звучання, та його напрямок), фонематичний слух, здатність сприймати певний темп та ритм; розвитку артикуляційного апарату; роботу над мовленнєвим диханням, тобто над вмінням здійснювати короткий вдих та тривалого плавного видиху, щоб мати змогу говорити фразами не поспішаючи; формування правильної звуковимови усіх звуків; розвитку вимови слова відповідно до норм літературної вимови.

На основі виділених критеріїв та показників нами було визначено рівні (високий, середній та низький) розвитку звуковимови у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Високий рівень (дошкільник правильно та чітко вимовляє звуки (окрім «р» в молодшому дошкільному віці), диференціювати схожі за звучаннями та артикуляцією звуки, визначати місце звуку у слові. Середній рівень (дитина вміє правильно вимовляти звуки, але змішує їх. Низький рівень (у дитини спотворена вимова певних звуків).

Високий рівень сформованості правильної звуковимови спостерігається у 28 % дошкільників, середній рівень показали 46,7 % дітей, низький – 25,3% дітей.

На формувальному етапі роботи ми розробили та впровадили у практику комплекс дидактичних ігор щодо формування правильної звуковимови у дошкільників з порушеннями мовлення. Методика формування правильної звуковимови, яку ми застосовували, включає декілька етапів. 1 етап – використання підготовчих вправ з розвитку артикуляційного апарату, мовленнєвого сприйняття і мовленнєвого дихання. 2 етап – постановка звуків. 3

етап – закріплення звуків. 5 етап – етап диференціації звуків, які змішуються.

Метою формувального експерименту було з'ясування динаміки рівнів сформованості правильної звуковимови у дошкільників з порушеннями мовлення спостерігається збільшення кількості дітей з високим рівнем (з 28,0 % до 33,2 %) розвитку звуковимови. Відбулося також збільшення кількості обстежених із середнім рівнем сформованої звуковимови (було 46,7 %, стало 58,3 %). Значно зменшилася кількості дошкільників з низьким рівнем сформованої звуковимови (було 25,3 %, стало 8,5 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексєєва М.М., Яшина В.І. Методика розвитку мови і навчання рідної мови дошкільнят. Київ: Академія, 2000. 400с.
2. Арушанова А.Г. Комуніативний розвиток: проблеми і перспективи. *Дошкільне виховання*. 1998. № 8. С. 96–107.
3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення. Київ, 1990. 280 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. Наук. кер.: А.М. Богущ, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богущ А.М., Беленька Г.В., Богініч О.Л., Гавриш Н.В., Долинна О.П., Ільченко Т.С., Коваленко О.В., Лисенко Г.М., Машовець М.А., Низковська О.В., Панасюк Т.В., Піроженко Т.О., Поніманська Т.І., Сідельнікова О.Д., Шевчук А.С., Якименко Л.Ю. Київ: Видавництво МОН, 2012. 26 с.
5. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови. Морфологія: підручник для студ. філол. ф–тів вузів. Київ: Либідь, 1993. 336 с.
6. Бенера В.Є., Маліновська Н.В. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: навчально – методичний посібник за кредитно – модульною системою організації навчального процесу для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 384 с.
7. Беленька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку: становлення фахівця в умовах навчання: монографія. Київ: Світич, 2006. 304 с.
8. Бібік Н. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісна освіта: від теорії до практики. Київ: Пляди. 2005. С. 22 – 30.
9. Богущ А.М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Київ: УЗМН, 1997. 109 с.
10. Богущ А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник для студ. вищ. навч. закл. [рецензент: Г.І.

Ніколайчук, Т.М. Степанова. 2–ге вид. допов. і переробл]. Київ: Слово, 2011. 440 с.

11. Богуш А.М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Київ: Видавничий дім «Слово», 2004. 344 с.

12. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.

13. Болба В.М. Логопедична скарбничка : матеріали для формування правильної вимови звуків [л]-[л'], [р]-[р'], [ш], [ж], [ч]. Вид. 2-ге, без змін. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 144 с.

14. Бородич А.М. Методика розвитку речі дітей: Учеб.пособие для студентов пед.ин-тов по спец. «Дошкольная педагогика и психология». 2-е изд. М.: Просвещение, 1981. 255 с.

15. Вижимова Т. Комунікативна культура учителя як основа його діяльності: мовна підготовка вчителя. *Наука і освіта*. 2000. № 5.

16. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей : Монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.

17. Гаврилова Н.С. Логопедія : Навчально методичний посібник. Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2018. 188 с.

18. Гаврилова Н.С. Постановка голосних звуків мовлення -о-, -у- у дітей. Науково-методичний журнал «Логопедія». 2013 р. №4. С. 14-26.

19. Гаврилова Н.С. Система корекції порушень фонетичного боку мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №27, С. 37-44.

20. Гавриш Н.В. Інтегровані заняття: Методика проведення. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.

21. Гончаренко А.М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників : Навч.-метод. посіб. до базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у світі». Київ : Світич, 2009. 160 с.

22. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ : у 2 частинах. Частина 1. Вид. 2-ге, без змін. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 336 с.
23. Дорошенко С. Основи культури і техніки усного мовлення: навчальний посібник. Харків: ОВС, 2002. 144 с.
24. Дудик П. Наголошування слів і культура мовлення. *Дивослово*. 2003. № 4. С. 19–20.
25. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоskalенко [та ін.] ; наук. ред.: Г.В. Беленька, М.А. Ма-шовець ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ. :Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
26. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма. Наук.кер. К.Л. Крутій. Запоріжжя : ЛПКС, 2011. 188 с.
27. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Упорядник Богуш А.М. Частина I та II. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2005. 720 с
28. Енциклопедія освіти. [гол. редактор В.Г. Кремень] Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
29. Ільяна В.М. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. №3. С. 27-31.
30. Іщенко Л.В. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови. Умань: Жовтий, 2013. 138 с.
31. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 384 с.
32. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей : психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти / рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НМЦВО, 2003. 320 с.

33. Калмикова Л.О., Харченко Н.В., Дем'яненко С.Д., Порядченко Л.А. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : монографія. Київ : Вид-во «ПП Медведєв», 2007. 304 с.
34. Котик Т. Українська дошкільна лінгводидактика: історія, здобутки, перспективи. Одеса: СВД М.П. Черкасов, 2004. 296 с.
35. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник 2-ге видання. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 368 с.
36. Крутій К.Л. Інтеграція в дошкільній освіті як інноваційне явище, або Що треба знати про інтеграцію. *Дошкільне виховання*. 2018. № 7. С. 2-7.
37. Левицький В.В. Семантика і фонетика: навчальний посібник. Чернівці, 1973. 103 с.
38. Логопедія. Підручник / За ред. М. К. Шеремет. вид. 3-тє, перер. та доповн. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.
39. Малярчук А.Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовленнєвих недоліків: навчальний посібник. Київ: Літера ЛТД, 2005. Ч. I. 272 с.
40. Манько Н.В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: науково-методичний посібник. Київ: КНТ, 2008. 256 с.
41. Мілевська О.П. Діагностичний інструментарій в роботі логопеда: навчально-методичний посібник . Кам'янець-Подільський : ІВД, 2009. 50 с.
42. Мілевська О. П. Логотренінг як форма роботи зі стимуляції у дітей мовленнєвих механізмів різного рівня. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія: Соціально-педагогічна. 2010. Вип. 14. С. 165-174.
43. Мілевська О.П. Методичні аспекти формування описових умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету*. Педагогічні науки. 2017. Вип. 75(1). С. 137-140.
44. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник Уклад. Л.В. Іщенко. Умань: ПП «Жовтий», 2013. 138 с.
45. Павленко И.Н. Интегрированный подход в обучении дошкольников.

Управление ДООУ. 2005. № 5. С. 99-102.

46. Подліна С.В. Розвиток мовленнєвої компетентності. *Дошкільний навчальний заклад. 2012. №1. С. 48.*

47. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академвидав, 2006. 456 с.

48. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». [О.О. Андрієтті, О.П. Голубович, О.П. Долинна, Т.В. Дяченко, Т.С. Ільченко, Г.Є. Іванова, Г.М. Лисенко, Т.В. Панасюк, Г.В. Петрова, Т.О. Піроженко, Н.М. Романко, Н.А. Случинська, Н.І. Трикоз]. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 104 с.

49. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». [О.І. Білан, Л.М. Возна, О.Л. Максименко та ін.] Київ: Мандрівець, 2013. 264 с.

50. Рібцун Ю. В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації* : матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., 7–8 лютого 2012 р., м. Суми. Суми : Вид-во СудПУ імені А. С. Макаренка, 2012. С. 47–53.

51. Рібцун Ю.В. Дислалія: причини, прояви, шляхи подолання. *Дошкільне виховання. 2017. № 2. С. 5-9.*

52. Рібцун Ю В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. у 9 кн. / за заг. ред. А. А. Колупаєвої. Київ : ТОВ ВПЦ «Літопис-ХХ». Серія „Інклюзивна освіта», 2010. Книга 9. 36 с.

53. Рібцун Ю.В. Закріплюємо правильну вимову. *Дошкільне виховання. 2007. № 11. С. 16-17.*

54. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ, 2012. 258 с.

55. Рібцун Ю.В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-

методичний комплекс. Київ : Кафедра, 2013. 284 с.

56. Рібцун Ю.В. Характеристика фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ. *Логопедичний вісник* : зб. наук. пр. Київ : ПП «Актуальна освіта», 2011. Вип. 2. С. 36-53.

57. Словник-довідник з української лінгводидактики: навч. посібн. [кол. авторів за ред. М. Пентиліук]. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

58. Соботович Є.Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії*: Збірник наукових праць : Вип. 1. Київ : Актуальна освіта, 2004. С. 7-35

59. Сухар В.Л. Розвиток звукової культури мовлення дітей дошкільного віку. Х.: Веста: Вид-во «Ранок» 2008. 80 с.

60. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. [за ред. Н.В. Гавриш; авт. кол.: Н.В. Гавриш, О.О. Ліннік, Н.В. Губанова]. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.

61. Трифонова О.С. Формування мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. Одеса : Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2012. 467 с.

62. Трифонова О.Т. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Одеса: СВД Черкасов М.П., 2008. 207 с.

63. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ : Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.

64. Тарасун В.В. Логодидактика: навч. посібник. Київ: НПУ, 2004. 348 с.

65. Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2000. 752 с.

66. Усатий В. Готуємо фахівця-професіонала: Проблеми мовної підготовки вчителя-словесника почат. шк. *Початкова школа*. 2003. № 8. С. 59–60.